

**Rikosseuraamuslaitoksen
vankeja ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaita
koskeva yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma**

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
2 YHDENVERTAISUUS JA TASA-ARVO	4
2.1 SYRJINTÄ	4
3 YHDENVERTAISUUS JA SYRJINNÄN KOKEMINEN ERI RYHMISSÄ	10
3.1 ALKUPERÄ	10
3.2 KIELI	15
3.3 USKONTO JA VAKAUMUS	18
3.4 TERVEYDENTILA JA VAMMAISUUS	20
3.5 SUKUPUOLI- JA SEKSUAALIVÄHEMMISTÖT	16
3.6 LAPSET JA NUORET	24
3.6.1 NUORET RIKOKSENTEKIJÄT	24
3.6.2 TOIMEENPANOJA SUORITTAVIEN LAPSET	26
3.7 NAISET	28
3.8 VANHUKSET JA IKÄÄNTYNEET	30
3.9 MONIPERUSTEINEN SYRJINTÄ	31
4 YHDENVERTAISUUS- JA TASA-ARVO- SUUNNITELMAN SEURANTA JA ARVIOINTI	33
5 LUETTELO TAHOISTA, JOILTA PYYDETTIIN LAUSUNTO	36

1 JOHDANTO

Tämä on Rikosseuraamuslaitoksen vankeja ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaita koskeva yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma. Se on voimassa 16.2.2015 alkaen. Aikaisempi vankiloille laadittu vankeinhoitolaitoksen yhdenvertaisuussuunnitelma valmistui vuonna 2006, mutta yhdyskuntaseuraamustoimistoille tällaista suunnitelmaa ei ole aikaisemmin tehty. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmalla edistetään Rikosseuraamuslaitoksen toiminnassa mukana olevien henkilöiden eli Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaiden yhdenvertaisuutta sekä kerrotaan, kuinka Rikosseuraamuslaitos voi omassa toiminnassaan edistää yhdenvertaisuutta sekä ehkäistä ja puuttua syrjintään. Lisäksi suunnitelman tarkoituksena on lisätä tietoa vähemmistöistä.

Yhdenvertaisuus on perusoikeus. Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia sukupuolesta, iästä, alkuperästä, kansalaisuudesta, kielestä, uskonnosta, vakaumuksesta, mielipiteestä, poliittisesta toiminnasta, ammattiyhdistystoiminnasta, perhesuhteista, terveydentilasta, vammaisuudesta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä riippumatta. Oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa henkilöön liittyvät tekijät eivät saisi vaikuttaa ihmisten mahdollisuuksiin päästä koulutukseen, saada työtä ja erilaisia palveluja – perusoikeudet kuuluvat kaikille.

Vankeuden sisältönä on vapauden menetys tai sen rajoittaminen. Vankeuden täytäntöönpano ei saa aiheuttaa vangin oikeuksiin eikä olosuhteisiin muita rajoituksia kuin niitä, joista säädetään lailla tai jotka välttämättä seuraavat itse rangaistuksesta. Suomi on sitoutunut useisiin yhdenvertaisuutta koskeviin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin. Suomen perustuslaissa yhdenvertaisuuden periaate viittaa sekä syr-

jinnän kieltoon että ihmisten yhdenvertaisuuteen lain edessä. Yhdenvertaisuuslaki, rikoslaki, tasa-arvolaki ja työlainsäädäntö tarkentavat syrjinnän kieltoa eri elämänalueilla.

Samanlainen kohtelu ei aina kuitenkaan takaa yhdenvertaisuuden toteutumista, sillä ihmisten lähtökohdat ja mahdollisuudet ovat erilaiset. Tosiasiallinen yhdenvertaisuuden toteuttaminen edellyttää yhteiskunnassa esiintyvän syrjintään perustuvan eriarvoisuuden aktiivista poistamista. Viranomaisilla on perustus- ja yhdenvertaisuuslakiin perustuva velvollisuus edistää ihmisten yhdenvertaisuutta. Yhdenvertaisuuslain mukaan viranomaisten pitää erityisesti muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista. Yhdenvertaisuuden aktiivinen edistäminen voi merkitä poikkeamista samanlaisen kohtelun periaatteesta, jotta heikommassa asemassa olevien ryhmien tosiasiallinen yhdenvertaisuus toteutuisi. Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen edellyttää myös välilliseen syrjintään puuttumista. Yhdenvertaisuusvaikutusten arviointi on toiminnan vaikutusten tarkastelua niiden ryhmien näkökulmasta, jotka ovat vaarassa tulla syrjityksi.

Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) velvoittaa viranomaisia laatimaan yhdenvertaisuussuunnitelman, jonka tavoitteena on parantaa organisaation toiminnan yhdenvertaisuutta. Rikosseuraamuslaitos asetti työparin valmistelevaan Rikosseuraamuslaitoksen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmaa. Suunnitelman valmistelijoina nimettiin lakimies Johanna Hietapakka ja erityisasiantuntija Ulla Knuuti Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksiköstä. Suunnitelmaluonnoksesta pyydettiin lausunto seitsemältätoista eri taholta, jotka ovat luettelona suunnitelman lopussa.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma pohjautuu ensisijaisesti kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin ja suositukseen sekä kansalliseen lainsäädäntöön ja yhdenvertaisuuslain esitöihin. Yhdyskuntaseuraamukset ja vankeusrangaistukset eri sisältöineen ja muotoineen muodostavat tiiviin toisiaan täydentävän rangaistuksen täytäntöönpanon kokonaisuuden. Yhdenvertaisuuden vuoksi tässä suunnitelmassa puhutaan rikosseuraamusalan asiakkaasta, jolla tarkoitetaan yhdyskuntaseuraamustyössä asiakasta, terveydenhuollossa potilasta ja vankilassa vankia.

2 YHDENVERTAISUUS JA TASA-ARVO

Suomen perustuslain (17/1999) mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Säännös ilmaisee yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa koskevan pääperiaatteen. Arkikielessä yhdenvertaisuuden voidaan katsoa tarkoittavan samaa kuin tasa-arvo. Lainsäädännöllisesti käsitteet on kuitenkin erotettu laiksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (tasa-arvolaki) sekä yhdenvertaisuuslaiksi. Tasa-arvolain (609/1986) tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä, edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää. Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) tarkoituksena on edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutumista sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeussuojaa lain soveltamisalaan kuuluvissa syrjintätilanteissa. Käytännössä yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän synnyn perusteella (syrjinnän kieltäminen). Syrjintäperusteiden luettelo on jätetty laissa avoimeksi. Tyhjentyvän luettelon laatiminen kaikista kielletyistä erotteluperusteista ei ole asiallisesti mahdollista. Tällaisia muita henkilöön liittyviä syitä voivat olla muun muassa yhteiskunnallinen tai oikeudellinen asema, varallisuus, asuinpaikka ja yhdistystoimintaan osallistuminen.

2.1 SYRJINTÄ

Jokainen voi kokea elämänsä aikana syrjintää ja epäasiallista kohtelua, mutta tietyt ihmisryhmät saattavat olla alttiimpia sille kuin valtaväestöön kuuluvat hen-

kilöt. Syrjintää voi sisältyä myös Rikosseuraamuslaitoksen yksiköiden jokapäiväisiin rutiineihin. Tällaisissa tapauksissa valtaväestöön kuuluvien henkilöiden voi olla vaikea huomata syrjinnän muotoja. Jotta syrjintään voidaan puuttua, on se osattava tunnistaa. Syrjinnän käsite jaetaan yhdenvertaisuuslain esitöiden (HE 19/2014) mukaan seuraaviin käsitteisiin:

Välitön syrjintä

Keskeistä on yksittäisen henkilön erilainen kohtelu, eli henkilöä tai henkilöryhmää kohdellaan ilman hyväksyttävää syytä eri tavoin kuin vastaavassa asemassa olevaa. Syrjintä on välitöntä, jos jotakuta kohdellaan henkilöön liittyvän syyn perusteella epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta on kohdeltu, kohdellaan tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa. Epäsuotuisa kohtelu on sellaista menettelyä, jolla menettelyn kohde asetetaan muihin nähden huonompaan asemaan. Kyse voi olla esimerkiksi rajoitusten, vaatimusten, rasitteiden tai velvoitteiden asettamisesta vain tietyille henkilölle tai henkilöryhmälle samoin kuin jonkin yleisesti saatavilla olevan etuuden, palvelun tai oikeuden epäämisestä tai rajoittamisesta. Välitön syrjintä ei edellytä tarkoituksellista eri asemaan asettamista. Siten välittömästä syrjinnästä on kyse silloinkin, kun tekijä ei ole mieltänyt toimivansa lain tarkoittamalla tavalla syrjivästi, jos menettelyä on objektiivisin perustein arvioituna pidettävä syrjintänä. Välitön syrjintä on helppoiten tunnistettava syrjinnän muoto. Esimerkiksi jos ulkomaalaisten vankien ei anneta osallistua työtöimintaan pelkästään heidän kansallisuutensa vuoksi, voidaan teko luokitella välittömäksi syrjinnäksi.

Välillinen syrjintä

Näennäisesti yhdenvertainen sääntö, peruste tai käytäntö asettaa tietyt henkilöt tai ryhmät (esimerkiksi alkuperän tai iän perusteella) muita epäedullisempaan asemaan. Välillinen syrjintä on usein tahatonta ja perustuu esimerkiksi siihen, ettei näennäisesti yhdenvertaisen säännön tai käytännön vaikutuksia erilaisiin ihmisiin tunnisteta. Välillistä syrjintää on esimerkiksi

se, että toimintojen pääsyvaatimukset asetetaan perusteettoman korkeiksi, kuten edellyttämällä täydellistä suomen kieltä, vaikka se ei olisi tehtävän kannalta tarpeellista. Tällöin ulkomaalaiset asetettaisiin tosiasiallisesti äidinkielenään suomea puhuvia heikompaan asemaan. Välillinen syrjintä voi olla tiedostettua tai tiedostamatonta. Tiedostettu syrjintä tarkoittaa sitä, että laaditaan neutraalilta vaikuttava sääntö, jonka kuitenkin tiedetään syrjivän tiettyä henkilöä tai henkilöryhmää. Tiedostamaton syrjintä tarkoittaa sitä, että säännön tai menettelytavan syrjivää vaikutusta ei ymmärretä.

Silloin kun sääntö, peruste tai käytäntö perustuu lakiin tai sillä on muuten hyväksyttävä tavoite sekä tavoitteen saavuttamiseksi käytetyt keinot ovat asianmukaisia ja tarpeellisia, kyseessä ei ole välillinen syrjintä. Muun tavoitteen hyväksyttävyyttä tulisi arvioida perusoikeusjärjestelmän, Suomea sitovien kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden ja yleisemminkin Suomen oikeusjärjestyksen kannalta.

Häirintä

Henkilön tai henkilöryhmän ihmisarvoa loukataan halventamalla, nöyryyttämällä tai luomalla uhkaava, vihamielinen, tai hyökkäävä ilmapiiri. Ihmisarvoa loukkaavana voidaan pitää sellaista käyttäytymistä, joka osoittaa perustavanlaatuisia kunnioituksen puutetta henkilöä kohtaan. Käyttäytymisellä voidaan tarkoittaa esimerkiksi puheita, sähköpostiviestejä, eleitä tai epäasiallisen materiaalin esille laittamisesta taikka muunlaista viestintää. Teon loukkaavuutta on arvioitava objektiivisin perustein. Näin ollen loukatun subjektiivisella käsityksellä ei ole ratkaisevaa merkitystä arvioitaessa, onko joku teko ollut häirintää. Häirinnän toteen näyttämiseen ei tarvita vertailukohdetta. Tämä johtuu pääasiassa siitä, että häirintä sinänsä on väärin jo ilmenemismuotonsa (sanallinen, sanaton tai fyysinen väkivalta) ja mahdollisen vaikutuksensa (ihmisarvon loukkaamisen) vuoksi. Tyypillisiä esimerkkejä häirinnästä ovat rasistiset vitsit, rasistisen materiaalin esillä pitäminen julkisissa tiloissa ja nimittely.

Sukupuolinen tai seksuaalinen häirintä on syrjintää, jossa ei-toivottu sanallinen, sanaton tai fyysinen käytös on luonteeltaan sukupuolista tai seksuaalista. Sukupuoleen perustuvalla häirinnällä tarkoitetaan myös sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvää ei-toivottua käytöstä. Ei-toivottuna käytöksenä voidaan pitää esimerkiksi nimittelyä tai epäsovivien kysymysten esittämistä. Se, minkä kukin kokee häirinnäksi riippuu henkilöstä, tilanteesta, osapuolten välisestä suhteesta ja vuorovaikutuksesta sekä aikaisemmista kokemuksista.

Ohje tai käsky syrjiä

Ohje tai käsky voi olla esimerkiksi syrjintään liittyvä tai syrjinnän aikaansaamiseksi annettu opastus, toimintaohje tai velvoite. Kiellettyjä ovat myös syrjivät ohjeet ja käskyt, vaikka niitä ei ole vielä sovellettu käytäntöön. Lisäksi kiellettyä on kannustaa kohtelemaan henkilöitä syrjivästi. Edellytyksenä kuitenkin on, että ohjeen tai käskyn antajalla on toimivalta tai asema antaa ohjeen tai käskyn saajaa velvoittavia määräyksiä.

Vastatoimien kieltö

Henkilöä ei saa kohdella epäsuotuisasti, asettaa epäedulliseen asemaan tai kohdistaa häneen kielteisiä seurauksia siksi, että hän on kannellut valvontaviranomaisille, ryhtynyt toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden turvaamiseksi tai osallistunut syrjintää koskevan asian selvittämiseen.

Piilosyrjintä

Piilosyrjintää ovat hienovaraiset syrjinnän muodot, kuten ulossulkeminen, vähättely, tuen puuttuminen ja sivuuttaminen vähemmistötaustan vuoksi. Piilosyrjinnän taustalla ovat usein stereotyyppiset asenteet vähemmistöistä.

Olettamaan perustuva syrjintä

Syrjintäkiellon soveltamisen kannalta on merkityksentöntä, onko kohtelu perustunut syrjityksi tulleen henkilön todelliseen vai oletettuun ominaisuuteen. Kyse on syrjinnästä silloinkin, kun epäsuotuisa kohtelu perustuu väärään olettamaan esimerkiksi henkilön seksuaalisesta suuntautumisesta tai kun henkilöä on kohdeltu epäsuotuisasti hänen läheisensä vammaisuuden vuoksi.

Läheissyrjintä

Syrjivän menettelyn peruste ei liity syrjityksi tulleeseen henkilöön itseensä, vaan johonkuhun toiseen. Kiellettyä voi siten olla henkilön asettaminen epäedullisempaan asemaan esimerkiksi siksi, että hän on etniseen vähemmistöön kuuluvan tai vammaisen henkilön läheinen. Tällaisia ovat esimerkiksi perheenjäsenet ja sukulaiset sekä läheiset työtoverit ja ystävät.

Rakenteellinen syrjintä

Rakenteellinen syrjintä on paikannettavissa nimensä mukaisesti yhteiskunnan rakenteisiin, kuten olemassa oleviin käytäntöihin, sopimuksiin, lainsäädäntöön ja palveluihin. Rakenteellinen syrjintä on hyvin usein tiedostamatonta ja yksilöllisten tekojen taustalla vaikuttavaa.

Moniperustainen syrjintä

Moniperustaista syrjintää on useiden syrjintäperusteiden yhtäaikaisuus. Esimerkiksi ulkomaalainen muslimivanki voi joutua samanaikaisesti syrjinnän kohteeksi sekä uskontonsa että kansallisen alkuperänsä vuoksi. Yksi henkilö voi kuulua moniin eri vähemmistöihin ja kokea syrjintää kaikilla näillä perusteilla. Sellaista erilaisen kohtelun tilannetta kutsutaan risteäväksi syrjinnäksi, missä kaksi tai useampi henkilöön liittyvä seikka vain yhdessä johtavat siihen, että henkilön erilainen kohtelu on kiellettyä syrjintää.

Syrjintää ei kuitenkaan ole positiivinen erityiskohtelu, jolla asetetaan henkilöt eriarvoiseen asemaan ilman syrjivää tarkoitusta. Tällaista positiivista erityiskohtelua tai erityistoimia toteutetaan epäsuotuisassa asemassa olevien ryhmien aseman ja olosuhteiden parantamiseksi. Toimenpiteiden on oltava luonteeltaan väliaikaisia, ja niiden kesto sekä laajuus on mitoitettava sopiviksi kyseessä olevan eriarvoisuuden poistamiseksi. Positiivisen erityiskohtelun on siis oltava tavoitteisiin nähden oikeasuhtaista. Hyväksyttäväkään tarkoitus ei oikeuta tavoitteisiin nähden suhteettoman pitkälle meneviä erityistoimenpiteitä. Toimenpiteiden oikeasuhtaisuutta pitää arvioida aina tapaus- ja tilannekohtaisesti. Positiivisen erityiskohtelun avulla yritetään muun muassa turvata heikommassa asemassa olevan ihmisryhmän tai henkilön oikeuksia. Yhteiskunnallisesti heikommassa asemassa olevien ihmisten, esimerkiksi vammaisten, tukeminen voi olla perusteltua silloinkin, kun heikomman aseman ei voida osoittaa johtuvan syrjinnästä. Näin ollen tosiasiallinen yhdenvertaisuuden edistäminen sinänsä voi olla positiivisen erityiskohtelun muoto.

Syrjinnän seuraukset syrjitylle voivat olla vakavat. Ensinnäkin syrjitty saattaa pyrkiä kieltämään syrjinnän ja pitämään huonoa kohtelua oikeutettuna. Toiseksi syrjintää kokenut henkilö voi ruveta tietoisesti välttelemään tilanteita, joissa syrjintää esiintyy. Tämä taas heikentää entisestään sopeutumista yhteiskuntaan. Esimerkiksi kielivähemmistöön kuuluva saattaa ruveta välttelemään äidinkieltä käyttäen julkisesti. Näin syrjityt pakotetaan sopeutumaan syrjijän luomiin odotuksiin.

3 YHDENVERTAISUUS JA SYRJINNÄN KOKEMINEN ERI RYHMISSÄ

3.1 ALKUPERÄ

Ihmisten liikkuminen Euroopassa on lisääntynyt useista sosiaalisista, taloudellisista ja poliittisista syistä. Alkuperällä viitataan esimerkiksi etniseen, kansalliseen ja yhteiskunnalliseen alkuperään. Alkuperään kohdistuva syrjintä on yhdenvertaisuuslaissa erityisasemassa. Juuri sen ehkäisyyn kohdistetaan EU:n alueella tällä hetkellä kaikkein eniten käytännön toimenpiteitä. Ennakkoluulot ja rasismi ovat tämän syrjinnän yleisimpiä ilmenemismuotoja.

Rasismi voi ilmetä suorana vihamielisyytenä ihonväriä, kulttuuria tai etnistä alkuperää kohtaan tai välttelynä, pelkona ja vierastamisena. Etniseen vähemmistöön kuuluvia saatetaan tarkastella pelkästään ennakkoluulojen kautta, jolloin heidän yksilölliset ansionsa ja ominaispiirteensä jäävät huomiotta. Tällöin esimerkiksi romanitaustaiseen asiakkaaseen suhtaudutaan romaniryhmän edustajana, ei yksilönä. Ennakkoluulisuus voi ilmetä myös kulttuuristen erityispiirteiden vähättelynä ja jopa kulttuurin toteuttamisen estämisenä.

10 |

Etnisen kulttuurin syrjintään liittyy usein etnosentrismi eli se, että oma kulttuuri asetetaan ehdottomaksi normiksi, jota ei kyetä tai haluta kyseenalaistaa. Yleisin ja helpoiten ehkäistävissä oleva etnisen syrjinnän muoto ovat rasistiset vitsit, jotka herkästi katsotaan vitsailuksi, eikä kertoja itse myönnä käyttäytyneensä ja puhuneensa rasistisesti. Vitsien taustalla on kuitenkin rasistinen arvomaailma, ja vaikka vitsien tarkoituksena ei olisikaan loukata, ne loukkaavat silti. Rasistiset vitsit edesauttavat osaltaan etnisten ennakkoluulojen syntyä

ja samalla ylläpitävät niitä. Samoin ne heikentävät työyhteisön ilmapiiriä.

Arjen rasismi ei ole vain ääritapauksia ja väkivaltaa, vaan uuvuttavaa ja toistuvaa muistutusta siitä, että on erilainen kuin muut. Esimerkkejä tästä ovat jatkuva poissulkeminen muiden yhteisöstä, paheksuvat katseet ja loukkaavat sanat. Jatkuvasti koettu rasistinen kiusaaminen saattaa muotoutua normaaliksi vuorovaiikutukseksi, johon turtuu ja tottuu. Rasismia kokeneilla ei ole välttämättä käsitystä siitä, että heidän oikeuksiinsa on loukattu tai että he voisivat hakea apua. Monet rasismia kokeneet myös vähättelevät kokemuksiaan, eikä niistä ole helppo puhua.

Joskus käy niin, että asiakas ymmärtää tilanteen väärin ja hermostuu turhasta. Toisinaan naispuolisten työntekijöiden totteleminen ja käskyjen vastaanottaminen voi tuottaa joillekin miehille vaikeuksia. Tällaiset tilanteet kannattaa käsitellä heti avoimella ja asiallisella keskustelulla. Asiakkaalle tulisi selittää rauhallisesti, mistä tilanteessa on kysymys. Samalla tavalla tulisi selittää myös ratkaisun perusteet ja varmistaa, että asiakas ymmärtää ne. Kaikkien kannalta on hyvä tietää, että tietyt säännökset velvoittavat kaikkia.

Etninen tasa-arvo on paljon kehittämistä vaativa tasa-arvon osa-alue rikosseuraamusalalla. Selkeä puute on, että Rikosseuraamuslaitoksessa on edelleen hyvin vähän töissä romani- tai ulkomaalaistaustaisia henkilöitä, vaikka asiakkaista osa edustaa jo nyt etnisiä ryhmiä.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään

- Työyhteisön pitää myöntää rasismien olemassaolon mahdollisuus sekä ottaa rasismien kokemukset vakavasti. Rasisminvastaisen työn kannalta on tärkeää pohtia, onko meidän toiminnassamme rasismia. Mikäli meidän toiminnassamme sitä on, mitä pitäisi tehdä? Rasismien tunnistamiseen käytetään tarvittaessa ulkopuolista koulutusapua.
- Rikosseuraamusalan henkilöstön on sitouduttava rasististen ilmausten ja vitsien nollatoleranssiin ja puututtava kaikkeen rasistiseen puheeseen, esiintyy sitä sitten asiakkaiden, vankien tai työkavereiden taholta. Vitsi on rasistinen, jos joku ihmisryhmä esitetään alempiarvoisena tai epäinhimillistetään. Rasistisiin vitseihin ja puheisiin puuttuminen on koko henkilökunnan asia, sillä jos niihin ei puututa ja niistä ei keskustella, hiljaisuus viestii hyväksynnästä. Sanomisiin puuttuminen vaatii rohkeutta, mutta se on tärkeä osoitus siitä, ettei rasismi ole hyväksyttävää missään tilanteessa. Viime kädessä vastuun puuttumisesta kantaa laitoksen tai yksikön johtaja.
- Muiden vankien taholta esiintyvä rasistinen käytös tapahtuu usein henkilökunnan huomaamatta, ja syrjivää ilmapiiriä on usein vaikea havaita. Mahdollisen syrjinnän osoittamiseksi laitokset ottavat käyttöönsä syrjivän käytöksen kirjaamisen asiakastietojärjestelmään niissäkin tapauksissa, joista ei seuraa muita sanktioita.

- Etnisten ryhmien sijoitteluun, asuttamiseen, toimintoihin osallistumiseen ja yhdyskuntapalvelupaikkojen hankintaan kiinnitetään erityistä huomiota ja henkilöiden yksilölliset olosuhteet huomioidaan.
- Etnisiin ryhmiin kuuluvia sijoitetaan yksilöllisten tarpeiden mukaan ottaen huomioon, että eri etnisistä ryhmistä olevien tiivis ryhmänä oleminen saattaa johtaa eristäytymiseen.
- Myös ulkomaalaistaustaisia vankeja koskee kotipaikkaperiaate, ja heidät pitää sijoittaa mahdollisimman lähelle heidän kotipaikkakuntaansa, mikäli heillä on siellä läheisiä.
- Käytettäessä lainsäännöksiä, jotka valtuuttavat ulkomaalaistaustaisten rikoksentekijöiden koskevien yhdyskuntaseuraamuksen suorittamisen siirtämisen, heille on ilmoitettava heidän oikeuksistaan asian suhteen. Rikoksentekijöiden kotimaan asianomaisten yhdyskuntaseuraamusviranomaisten kanssa on mahdollisuuksien mukaan luotava ja ylläpidettävä jatkuvaa läheistä yhteistyötä, jotta rikoksentekijän palatessa kotimaahansa tarvittavissa valvontajärjestelyissä voidaan auttaa.
- Ulkomaalaistaustaisten vankien vastaanottaessa vieraita ulkomailta tapaamisten pituuksissa ja ajankohdissa voidaan tarvittaessa joustaa. Muu yhteydenpito ulkomailla asuviin läheisiin mahdollistetaan käyttämällä sähköistä viestintää, televiestintää tai muuta tämänkaltaista teknistä yhteyttä. Puhelinaikoja pitäisi antaa siten, että niissä on huomioitu vastaanottavan maan aikaero.
- Eri ryhmien kulttuuriin liittyviä tapoja on saatava jatkaa rangaistusta suoritettaessa mahdollisuuksien mukaan. Ulkomaalaistaustaisten erityistarpeet huomioidaan erityisesti uskontoon, kieleen, asumiseen ja siviilivierailijoiden vastaanottami-

seen liittyvissä asioissa. Romanien erityistarpeet korostuvat esimerkiksi sijoittamisen, kulttuuri-tuntemuksen ja sukulaisyhteyksien suhteen. Yhdyskuntaseuraamuksen palvelupaikan valinnassa, vankilaan sijoittamisessa ja järjestettäessä vankikuljetuksia on huomioitava, että romanikulttuurin liittyvä väistämisyhteisövelvollisuus. Jos romani on aiheuttanut toiselle romanille vakavaa vahinkoa, pyrkivät syyllinen ja hänen lähiomaisensa välttämään uhria ja tämän sukulaisia. Näin romanit pystyvät ehkäisemään sukujen välisiä kostotoimenpiteitä.

- Etniset seikat on pyrittävä ottamaan huomioon päätettäessä vangin oikeudesta käyttää omia vaatteitaan suljetussa vankilassa. Vangeille pitäisi sallia etnisten asujen käyttäminen mahdollisuuksien mukaan. Esimerkiksi romanin naisille voidaan antaa lupa käyttää hameitaan ja romanimiehille suoraa tummia housuja mm. kirkossa ja tapaamisissa. Vangille on suljetuissa vankiloissa oltava mahdollisuus järjestää etukäteen esimerkiksi tapaamista varten omat vaatteet, jotka voidaan vaihtaa tapaamisen ajaksi. Vangin omat vaatteet voidaan kuitenkin tapaamisen jälkeen tarkastaa. Haltuun annettavan ja uskonnollisista tai kulttuurisista käytettävän huivin tai päähineen (esim. kipa, turbaani) käyttö voidaan sallia sisätiloissa, vaikka päähineen pitäminen sisätiloissa olisi muuten kiellettyä. Omien vaatteiden käyttöä voidaan rajoittaa järjestyksen tai turvallisuuden taikka valvonnan vaatimasta syystä. Musliminaisten huivit pitää kuitenkin sallia, jos huivi ei peitä kokonaan kasvoja, ja henkilö on tunnistettavissa.
- Ulkomaalastaustaisille vangeille on ilmoitettava mahdollisuudesta pyytää siirtämään tuomion täytäntöönpano toiseen maahan.
- Karkotusuhan alla oleville vangeille tarjotaan esimerkiksi psykologin palveluita ja tukea oikeusavun hankkimisessa.

3.2 KIELI

Kielellä viitataan kansalliskieliin ja muihin kieliin, kuten viittomakieliin sekä erilaisiin murteisiin. Kansalliskieliä ovat perustuslain mukaan suomi ja ruotsi, joita ihmisillä on oikeus käyttää viranomaisten kanssa asioidessaan. Kielilain tavoitteena on turvata suomen- ja ruotsinkieliseen väestöön kuuluville mahdollisuus elää täysipainoista elämää omalla kielellään. Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaana on yhä useimmin myös sellaisia asiakkaita, joiden kanssa yhteistä kieltä ei löydy.

Perustuslain mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Tässä tarkoitettuja muita ryhmiä ovat kansalliset ja etniset vähemmistöt.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään

- Koska Suomi on kaksikielinen maa, asiakkaat ja heidän läheisensä saavat palvelua omalla äidinkiellellään joko suomeksi tai ruotsiksi.
- Mikäli kielisyrjintää esiintyy, kuten esimerkiksi vähemmistökielen tai sen edustajan vähättelyä, kielellisten oikeuksien laiminlyöntiä ja epäasiallista kommentointia, kohteluun puututaan välittömästi.
- Ruotsinkielisen palvelun saatavuus turvataan sijoittamalla yhdyskuntapalvelua suorittavia palvelupaikkoihin, joissa on ruotsin kielen taitoista henkilökuntaa. Ruotsinkielisiä vankeja sijoitetaan omalle osastolleen erikseen nimettyihin laitoksiin, ja näille osastoille valitaan työntekijöitä, joilla on riittävä ruotsin kielen taito.
- Erityisjärjestelyillä on varmistettava, että kielivähemmistöihin kuuluvien vankien tarpeista huolehditaan. Tulkki on tilattava paikalle aina, jos asiakkaan kielitaidosta ei ole varmuutta, eikä tiedetä kykeneekö asiakas selviytymään asioidensa hoidosta.
- Yhdenvertaisuus turvataan tulkkauksen, mukaan lukien viittomakieli, avulla vähintään silloin, kun käsiteltävä asia tulee esille viranomaisen aloitteesta, se on oikeusturvan kannalta välttämätöntä tai se on hallintolain hyvän hallinnon perusteiden toteutumiseksi välttämätöntä.
- Myös puutteellisen kielitaidon omaavia sijoitetaan yhdyskuntapalveluun, toimintoihin ja kuntoutukseen, eikä kielitaito siten ole automaattisesti este toimintoihin sijoittamiselle.
- Edellytettäessä rikoksentehtyjältä virallista suostumusta yhdyskuntaseuraamukseen liittyviin toimiin on henkilökunnan varmistettava, että ri-

koksentekijä ymmärtää oikeutensa sekä suostumisensa tai kieltäytymisensä kaikki seuraukset.

- Asiakastyössä, tiedottamisessa ja opastuksessa huomioidaan selkokielisyys, joka helpottaa puutteellisen suomenkielen taidon omaavien asiakkaiden ymmärtämistä.
- Vangeille, jotka eivät osaa suomen kieltä, pyritään järjestämään suomen kielen opetusta.
- Romanian äidinkielen ja kulttuurin opetukseen varataan resursseja.
- Kuntoutuksessa käytetään vieraskielistä materiaalia siltä osin kuin sitä on saatavilla. Suomenkieltä taitamattomien asiakkaiden rangaistusajan suunnitelman mukaisen toiminnan järjestämisessä hyödynnetään tulkkia sekä vankilan ulkopuolisia palveluja.
- Laitosten ja yksiköiden ilmoitustaululla tiedottamisessa ja kirjallisen materiaalin, kuten esimerkiksi tulo-oppaiden sekä asiointi- ja hakulomakkeiden jaossa huomioidaan myös suomen kieltä taitamattomat henkilöt. Kielitaidottomia integroidaan toimintaan mukaan muun muassa järjestämällä sellaista toimintaa, joissa toiset vangit voivat soveltuvin osin toimia tulkkeina.
- Henkilöstöä kannustetaan opiskelemaan vieraita kieliä ja ylläpitämään kielitaitoaan. Maahanmuuttajataustaisten työntekijöiden kohdalla kielitaitovaatimusten suhteen voidaan olla joustavia mikäli hyvä ruotsi tai suomenkielen taito ei ole työtehtävissä välttämätöntä.

3.3 USKONTO JA VAKAUMUS

Perustuslain mukaan jokaisella on uskonnon ja oman-tunnon vapaus. Uskonnon ja oman-tunnon vapaudella tarkoitetaan oikeutta tunnustaa ja harjoittaa halua-maansa uskontoa, oikeutta ilmaista vakaumus ja oi-keutta kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yh-dyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan oman-tuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään

- Rikosseuraamuslaitoksessa on kunnioitettava jokaisen uskonnollista vakaumusta. Vakaumus voi liittyä myös muun muassa elämäntapoihin, poliitiikkaan tai maailmankatsomukseen.
- Vankilan päiväjärjestys sekä yhdyskuntapalvelun palvelupaikkojen puitteet on järjestettävä mahdollisuuksien mukaan siten, että asiakkaat voivat harjoittaa uskontoaan ja noudattaa vakaumus-taan.
- Uskontoon liittyvä pukeutuminen, kulttuuriset ta-vat ja eri uskontokuntien ruokailuun liittyvät eri-tyistarpeet pyritään huomioimaan. Uskonnolliset seikat on pyrittävä ottamaan huomioon päätettä-essä vangin oikeudesta käyttää omia vaatteitaan tai päätettäessä vangin oikeudesta saada hal-tuunsa omaisuutta, esimerkiksi rukousmatto.
- Vankilassa on turvattava yhdenvertaiset mahdol-lisuudet eri uskontojen toteuttamiseksi siten, että vankien tarpeiden mukaan järjestetään jumalan-palveluksia, hartaushetkiä ja muita uskonnollisia tilaisuuksia. Vangilla on myös mahdollisuus ta-vata oman uskontokuntansa tai vakaumuksensa edustajaa.
- Vankilassa on käytössä uskonnonharjoitukseen soveltuvat tilat.

- Vangeilla on oikeus pitää hallussaan uskontoonsa tai vakaumukseensa liittyvää kirjallisuutta.
- Vankeja ei saa pakottaa eikä painostaa harjoittamaan uskontoa tai vakaumusta, osallistumaan uskonnollisiin toimituksiin tai kokouksiin, katsomaan tai kuuntelemaan uskonnollista radio- tai televisiolähetystä, ottamaan osaa uskonnollisiin menoihin tai tapaamaan minkään uskonnon tai vakaumuksen edustajaa.
- Vankiloihin valitaan vankien tarpeiden mukaisesti uskonnollisesta toiminnasta vastaava henkilö.

3.4 TERVEYDENTILA JA VAMMAISUUS

Terveydentilalla viitataan sekä fyysiseen että psyykkiseen terveydentilaan, ja se kattaa sekä akuutit että krooniset sairaudet. Vammaisuudelle ei ole olemassa yksiselitteistä oikeudellista määritelmää, vaan sille on eri laeissa annettu erilaisia määritelmiä. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen 1 artiklan mukaan vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Joissain tapauksissa myös kroonisesta sairaudesta voi seurata vammautuminen. Ihmiset, joilla on jokin fyysinen, psyykkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma tai toiminnallinen rajoite, ovat yhdenvertaisessa asemassa vammattomien henkilöiden kanssa.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään

- Puutteet terveydellisessä tilanteessa tai vajaakykyisyys eivät automaattisesti ole esteitä toimintoihin osallistumisessa vaan tilanne harkitaan yksilökohtaisesti. Toimintojen järjestäjän on tarvittaessa ryhdyttävä kohtuullisiin toimiin vammaisen henkilön toimintoihin pääsemiseksi, toiminnoissa selviämiseksi ja etenemiseksi.
- Vankiloissa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa on tehtävä kohtuullisia mukautuksia, jotta vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa asioida laitoksissa sekä saada koulutusta, työtä ja palveluja. Tehtävät mukautukset voivat liittyä toimintaympäristöön ja -menetelmiin, työ- ja apuvälineisiin sekä toimintojen järjestämiseen. Kohtuullisilla mukautuksilla tarkoitetaan tarvitta-

vissa yksittäistapauksissa toteutettavia tarpeellisia ja asianmukaisia muutoksia sekä järjestelyjä, joilla ei aiheuteta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta. Mukautuksilla varmistetaan vammaisten ihmisten mahdollisuus nauttia tai käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia yhdenvertaisesti muiden kanssa. Kohtuullisten mukautusten epäämistä pidetään syrjintänä. Mukautus voi olla esimerkiksi näkövammaisen auttamista konkreettisessa tilanteessa.

- Vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistoihin pääsyn pitää olla esteetöntä. Ympäristö tai yksittäinen rakennus on esteetön silloin, kun se on kaikille käyttäjille toimiva, turvallinen ja miellyttävä, ja kun pääsy rakennuksen kaikkiin tiloihin ja kerrostasoihin on helppoa. Lisäksi tilojen ja niissä olevien toimintojen on oltava mahdollisimman helppokäyttöisiä ja loogisia. Laitoksissa pitää harkita esimerkiksi pyörätuoliluiskan asentamista tai ovikellon sijoittamista sopivalle korkeudelle.
- Viittomakieltä käyttävälle tai vammaisuuden vuoksi tulkitsemisapua tarvitsevalle vangille ja yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakkaille on annettava tarpeellista tulkitsemis- ja käännösapua.
- Informaation välitykseen käytetään välineitä ja kanavia, joita heikkonäköinen ja huonosti kuuleva voi käyttää ilman avustusta.

3.5 SUKUPUOLI- JA SEKSUAALIVÄHEMMISTÖT

Sukupuolivähemmistöillä tarkoitetaan yleensä transihmisiä (transsukupuoliset, transvestiitit ja muunsukupuoliset/transgenderit) ja intersukupuolisia. Transsukupuolisen ihmisen tunne omasta sukupuolestaan ei vastaa hänen kehoaan eikä hänelle syntymässä määritettyä sukupuolta. Sukupuolen korjauksella tarkoitetaan yleensä prosessia, jonka lopputuloksena henki-

lö merkitään väestötietojärjestelmään kuuluvaksi eri sukupuoleen. Sukupuoltaan korjannut henkilö kokee usein olevansa yksinkertaisesti vain nainen tai mies, ei transihminen. Transvestiitti on mies tai nainen, jolla on mahdollisuus eläytyä sisäisesti kumpaankin sukupuoleen ja tarve ilmentää naisellista ja miehistä puolta itsessään vaihdellen. Muunsukupuolisuus- tai transgender-termillä kuvataan usein ihmistä, joka elää mieheyden ja naiseuden rajalla, välillä tai ulkopuolella. Hän saattaa kokea olevansa sukupuoleton, sukupuoleltaan määrittelemätön tai omanlaisensa yhdistelmä naisellisena ja miehisenä pidettyä ruumiillisuutta, tyyliä ja persoonan piirteitä. Intersukupuolisuus tarkoittaa synnynnäistä tilaa, jossa ihmisen sukupuolta yleisesti määrittelevät fyysiset tekijät tai ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti miehen tai naisen.

Seksuaalinen suuntautuminen tarkoittaa sitä, millaisiin ihmisiin tuntee seksuaalista vetoa. Seksuaalivähemmistöillä tarkoitetaan seksuaaliselta suuntautumiseltaan muita kuin heteroseksuaaleja, eli homoja, lesboja ja biseksuaaleja.

Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kohdistuvaa syrjintää voi esiintyä Rikosseuraamuslaitoksen yksiköissä esimerkiksi pilkantekona, vierastamisena ja äärimmillään vihamielisenä tai halventavana kommentointina. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt voidaan jättää myös huomiotta laitoksen normaaleissa käytännöissä. Tällaisia käytäntöjä voi liittyä esimerkiksi parisuhteen rekisteröimiseen ja perhetapaamisiin liittyviin asioihin. Usein sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuulumisen pidetään laitoksissa piilossa. Tämä saattaa johtua syrjinnän kohteeksi joutumisen pelosta, mutta myös puhtaasta halusta pitää yksityisasiat omana tietonaan. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuulumisen avoimuuteen ei saa painostaa, mutta yhteisöön on pyrittävä luomaan sellainen ilmapiiri, että siitä kertominen on haluttaessa mahdollista.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään

- Henkilökunnalla ja asiakkailla on mahdollisuus saada tietoa sekä koulutusta sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta. Asiallisen tiedon omaksuminen lisää ymmärrystä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä kohtaan.
- Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöön kuulumisen ei ole esteenä tiettyihin toimintoihin tai osastolle sijoittamiselle.
- Avioliittoiässä olevilla henkilöillä on vankeusaikana oikeus rekisteröidä parisuhde yhtäläillä kuin solmia avioliitto ja perustaa perhe.
- Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin liittyvään syrjintään ja häirintään on kiinnitettävä huomiota, ja siihen on puututtava välittömästi, tapahtui sitä toisten asiakkaiden, vankien tai henkilökunnan taholta. Tällaisena häirintänä voidaan pitää ilkeämielisiä puheita ja vitsejä sekä sukupuoli-identiteettiä, sukupuolen ilmaisua sekä yksityiselämää koskevia asiattomia huomautuksia tai kysymyksiä. Häiritsijälle on kerrottava selkeästi ja yksiselitteisesti, että hänen käyttäytymisensä koetaan kiusallisena ja loukkaavana ja häntä pyydetään lopettamaan. Jos häirintä kielloista huolimatta jatkuu tai asiaa ei haluta tai voida ottaa esille häiritsijän kanssa, siitä ilmoitetaan esimiehelle. Häiritsijä ei voi itse määritellä sitä, mitä toisten pitää sietää. Jos jonkun käytös koetaan häiritseväksi tai loukkaavaksi, hänen on muutettava käytöstään.
- Laitoksissa on huolehdittava siitä, että henkilö, joka kokee sukupuolista tai seksuaalista häirintää tai joutuu sen kohteeksi, tietää keneen voi olla yhteydessä ja mistä hän saa apua.

3.6 LAPSET JA NUORET

3.6.1 Nuoret rikoksentekijät

Nuorella rikoksentekijällä tarkoitetaan henkilöä, joka rikoksen tehdessään on jo täyttänyt 15 mutta ei vielä 21 vuotta. Kun nuori rikoksentekijä syyllistyy rikokseen, josta seurauksena voi olla vankeusrangaistus, hänen henkilökohtaisista olosuhteistaan pyritään hankkimaan selvitys. Ehdollista vankeustuomiota annettaessa käräjäoikeuden pitää ottaa kantaa siihen, onko nuori rikoksentekijä ase-tettava valvontaan. Alle 18-vuotiasta ei yleensä tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen.

Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa lapsella tarkoitetaan lähtökohtaisesti kaikkia alle 18-vuotiaita. Työskentelyssä lasten kanssa on aina ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lasten vanhemmat ovat tärkeä yhteistyötaho lastensuojelun lisäksi. Suomessa alle 18-vuotiaita vankeja on keskimäärin alle kymmenen vuosittain. Myös yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakkaissa on alle 18-vuotiaita ehdollisesti rangaistuja nuoria tai nuorisorangaistusta suorittavia.

Nuorelle tuomittu vankeusrangaistus pannaan yleensä täytäntöön hänelle aikaisemmasta selvästi poikkeavassa ympäristössä. Vangin iästä ja kehitystasosta johtuviin tarpeisiin on siten kiinnitettävä erityistä huomiota. Nuorena rikoksen tehneellä riski syyllistyä uu-

siin rikoksiin tuomion suorittamisen jälkeen on selvästi korkeampi kuin muulla väestöllä. Nuorten asenteisiin voidaan kuitenkin vaikuttaa, ja heidän kanssaan työskentelyyn panostaminen kannattaa.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään

- Nuoren kehittymisen pitäisi olla mahdollisimman tasapainoista. Kaikkien toimenpiteiden on tuettava nuoren kuntoutumista ja integrointia yhteiskuntaan.
- Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstön on suojeltava nuoria kaikelta väkivallalta, välinpitämättömältä kohtelulta ja hyväksikäytöltä.
- Nuorille pitää järjestää monipuolista toimintaa. Nuorten toimintoja ja työmuotoja järjestettäessä on käytettävä erityisesti nuoria varten kohdennettuja toimenpiteitä.
- Nuorten kanssa työskentelyssä on huomioitava verkostoituminen ja kokonaisvaltaisten palvelujen järjestäminen. Nuoria tuetaan suorittamaan peruskoulu loppuun, autetaan saamaan koulutuspaikka sekä neuvotaan opinto- ja ammatinvalinnanohjauksessa.
- Mikäli alle 18-vuotias päätetään sijoittaa vankilaan, hänen laitossijoitukseensa on kiinnitettävä erityistä huomiota. Alaikäiset vangit on pidettävä vankilan osassa, joka on erillään aikuisten käytössä olevasta osasta, jollei tämän katsota olevan heidän etujensa vastaista.
- Viranomaisten on varmistettava, että vangeille tarjolla olevien palveluiden lisäksi alle 18-vuotiaille vangeille on järjestettävä sosiaalista, psykologista ja kasvatukseen liittyvää tukea.
- Kaikki tieto on annettava ymmärrettävässä ja saavutettavassa muodossa ottaen huomioon lapsen ikä ja kehitystaso.
- Vankilasta vapautuville alle 18-vuotialle ja nuorille on järjestettävä erityistä tukea.

3.6.2 Toimeenpanoa suorittavien lapset

Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaista monilla on lapsia. Päätös vanhemman rangaistuksesta koskettaa myös hänen lastaan, ja usein se vaikuttaa olennaisesti lapsen elämään ja hyvinvointiin. Lapsi ja perhetyön linjaukset ohjaavat Rikosseuraamuslaitoksessa lasten kanssa tehtävää työtä.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään

- Rikosseuraamuslaitoksen virkamiesten on tuettava tuomitun vanhemmuutta, jos se on lapsen edun mukaista. Lapsella on oikeus syrjimättömyyteen ilman minkäänlaista lapsen, hänen vanhempiansa tai muun laillisen huoltajansa ominaisuuteen tai muuhun seikkaan perustuvaa erottelua.
- Vankilassa pitää mahdollistaa säännölliset tapaamiset vanhemman ja lapsen välillä. Tapaamisia järjestettäessä on arvioitava, ovatko tapaamiset lapsen edun mukaisia. Lapsen mielipide pitää selvittää ja ottaa huomioon tapaamisista sovittaessa sekä tapaamisen aikana. Lapsella on oikeus kieltäytyä vanhemman tapaamisesta tai keskeyttää tapaaminen niin halutessaan.
- Lapsen mielipiteen selvittämiseksi ei saa asettaa mitään ikärajaa, vaan mielipiteet tulee selvittää tavalla, joka on sopeutettu vastaamaan lapsen ikää ja kehitystasoa. Lapselle on annettava tilaisuus ilmaista mielipiteensä hänelle ominaisella tavalla. Tätä oikeutta ei saa rajata koskemaan vain vanhempia lapsia, vaan on huomioitava, että aivan pienikin lapsi voi ilmaista mielipiteensä. Lapsen mielipiteen kuuleminen ja kunnioittaminen sekä aikuisista ehkä mitättömiltä tuntuvien asioiden vakavasti ottaminen voivat osaltaan aut-

taa lasta sopeutumaan vanhemman vankilassa oloon.

- Rikosseuraamuslaitoksessa tehtävissä päätöksissä on huomioitava lapsen etu silloin, kun päätöksellä on jotain vaikutusta lapseen. Päätöksiä tehtäessä on otettava huomioon lapsen mielipide hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti.
- Pieni lapsi voi asua vankilassa vanhempansa luona, mikäli tämä on lapsen edun mukaista, ja arvioinnin siitä ovat tehneet lastensuojeluviranomaiset.
- Pienen lapsen asuessa vankilassa vanhempansa luona on vankilassa oltava erityinen hoitopaikka, jossa on pätevä henkilökunta, ja jonne lapsi sijoitetaan vanhemman osallistuessa toimintoihin, joissa lapsi ei voi olla mukana.
- Lasten tullessa tapaamaan vanhempiaan vankilaan pitää tapaamistilat järjestää lapsiystävällisiksi. Vanhemmilla pitäisi olla mahdollisuus vaihtaa vankivaatteensa siviilivaatteisiin ennen lasten tapaamista.

3.7 NAISET

Tasa-arvolaki kieltää syrjinnän sukupuolen perusteella ja velvoittaa edistämään sukupuolten välistä tasa-arvoa. Sukupuolinen syrjintä voi kohdistua joko miehiin tai naisiin. Tässä asiakirjassa naiset kuitenkin mainitaan erikseen, sillä he ovat rikosseuraamusasiakkaina hyvin marginaalinen ryhmä, ja siksi heidät usein myös unohdetaan. Lähtökohtaisesti Suomea pidetään kuitenkin yhtenä maailman johtavista valtioista tasa-arvossa ja naisten voimaannuttamisessa.

Naisten vaikeaa asemaa rikosseuraamusalan asiakaina kuvataan usein siten, että nainen syyllistyessään rikokseen on rikkonut lakien lisäksi myös yhteiskunnassa vallitsevia käytös- ja asennonormistoja. Rikosseuraamusalan toiminnot on usein suunniteltu miehiä varten ja yhdenvertaisuusperiaatteeseen vedoten naisille tarjotaan samoja toimenpiteitä kuin miehille. Nais- ja miesasiakkaiden välillä on kuitenkin useita merkittäviä eroja, joita naisten kanssa työskennellessä pitäisi ottaa huomioon rangaistuksen täytäntöönpanossa.

Naisten asema, toimintojen järjestäminen ja toimenpiteet yhdenvertaisuuden edistämiseksi on huomioitu ja ohjeistettu useissa kansainvälisissä vankeinhoitoa koskevissa suosituksissa ja ihmisoikeussopimuksissa, joita myös Rikosseuraamuslaitos on sitoutunut noudattamaan.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään

- Viranomaisten on otettava erityisesti huomioon naisasiakkaiden tarpeet, kuten heidän fyysiset, ammatilliset, sosiaaliset ja psykologiset tarpeensa, päättäessään heidän yhdyskuntaseuraamustaan tai vankeuttaan koskevista asioista.

- Naisiin liittyvään syrjintään ja seksuaaliseen häirintään on erityisesti kiinnitettävä huomiota, ja siihen on välittömästi puututtava, tapahtui sitä toisten asiakkaiden, vankien tai henkilökunnan taholta. Tällaisena häirintänä voidaan pitää kaksimielisiä puheita ja vitsejä sekä vartaloa, pukeutumista tai yksityiselämää koskevia asiattomia huomautuksia tai kysymyksiä. Häiritsijälle on kerrottava selkeästi ja yksiselitteisesti, että hänen käyttäytymisensä koetaan kiusallisena ja loukkaavana, ja häntä pyydetään lopettamaan. Jos häirintä kielloista huolimatta jatkuu tai asiaa ei haluta tai voida ottaa esille häiritsijän kanssa, siitä ilmoitetaan esimiehelle. Häiritsijä ei voi itse määrittellä, mitä toisten on siedettävä. Jos jonkun käytös koetaan häiritseväksi tai loukkaavaksi, hänen on muutettava käytöstään.
- Laitoksissa on huolehdittava siitä, että henkilö joka kokee seksuaalista häirintää tai joutuu sen kohteeksi, tietää keneen voi olla yhteydessä ja mistä hän saa apua.
- Seksistiset kuvat eivät ole sallittuja vankiloiden tai yhdyskuntaseuraamustoimistojen yhteisessä käytössä olevissa tiloissa tai henkilökunnan työhuoneissa. Henkilökunnan pitäisi myös keskusteluin edistää, ettei kuvia olisi esillä myöskään vankiselleissä.
- Fyysistä, henkistä tai seksuaalista väkivaltaa kokeneiden naisten tarpeisiin on kiinnitettävä erityistä huomiota, ja heille on pyrittävä tarjoamaan erityispalveluita.
- Raskaana oleva vanki siirretään tarpeellisen valvonnan alaisena synnytystä varten riittävän ajoissa sairaalaan tai muuhun terveydenhuollon toimintayksikköön vankilan ulkopuolelle. Jos lapsi syntyy vankilassa, viranomaisien on järjestettävä hänelle tarvittava tuki.
- Naisia ei saa syrjiä sukupuolen perusteella työvaihtoehtoja tarjottaessa.

3.8 VANHUKSET JA IKÄÄNTYNEET

Rangaistusta suorittavan korkea ikä on kielletty syrjintäperuste. Lähtökohtaisesti tuomitun iällä ei ole merkitystä harkittaessa rangaistusseuraamusta, jonka vuoksi myös eläkeiän ylittänyt henkilö voi suorittaa esimerkiksi yhdyskuntaseuraamusta. Vanhusten kanssa työskenneltäessä sosiaalisten ja elinympäristöön liittyvien tekijöiden merkitys korostuu. Esimerkiksi iäkkäistä vangeista monet haluavat eristäytyä muista. Syitä eristäytymiseen on monia, kuten osaston rauhattomuus, yllätykset tai se, että he pelkäävät. Monet vanhukset vankilassa ovat yksinäisiä, heidän ravitsemuksessaan voi olla puutteita, eivätkä he liiku vankilassa riittävästi.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään

- Viranomaisten on otettava huomioon vanhusten tarpeet, kuten heidän fyysiset, sosiaaliset ja psykologiset tarpeensa, päättäessään heidän rangaistuksen suorittamistaan koskevista asioista.
- Laitosta, osastoa ja toimintoja sekä yhdyskuntaseuraamuksen palvelupaikkaa valittaessa pitää ottaa huomioon vanhusten mahdollinen toimintakykyrajoitteisuus ja huolenpidon tarve.

3.9 MONIPERUSTEINEN SYRJINTÄ

Moniperusteisesta syrjinnästä voidaan puhua silloin, kun yksilö joutuu syrjinnän kohteeksi monella eri syrjintäperusteella samanaikaisesti. Esimerkiksi nainen, joka on ulkomaan kansalainen ja vajaakykyinen, voi joutua syrjityksi sukupuolensa, ulkomaalaistaustansa tai terveydentilansa perusteella tai ulkomaalainen joutuu syrjityksi, koska on tummaihoisen ja muslimi. Ennakkoluulot, kohdistuivatpa ne kulttuuriin, sukupuoleen, ikään, alkuperään, maahanmuuttajataustaan, uskontoon tai näihin ominaisuuksiin yhdistettyinä, johtavat herkästi Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaina olevien eriarvoiseen kohteluun.

Toimenpiteet, joilla yhdenvertaisuutta edistetään

- Syrjintään puututaan kaikkialla missä sitä ilmenee, oli se sitten moniperusteista tai yhteen perusteeseen kohdistuvaa. Laitosten johto, esimiehet ja muut virkamiehet tekevät tiettäväksi ja osoittavat omalla käytöksellään, ettei syrjinnälle ja rasistiselle puheille ole tilaa työpaikalla.
- Vähemmistöihin kuuluville tiedotetaan entistä selvemmin, miten henkilökunnan epäasiallisesta käytöksestä voi valittaa ja korostetaan palautteenannon tärkeyttä.
- Mikäli vähemmistöön kuuluva vanki joudutaan sijoittamaan esimerkiksi hänen oman turvallisuutensa takaamiseksi suljetulle osastolle, on näiltä osastoilta turvattava pääsy toimintoihin tai niissä on järjestettävä riittävästi sellin ulkopuolista toimintaa.
- Henkilön kulttuuria, uskontoa tai vakaumusta ilmentävää vaatetusta tai uskonnonharjoittamiseen liittyviä tekijöitä ei pitäisi asettaa esteeksi henkilön toimintoihin tai yhdyskuntapalveluun osallistumiselle silloin, kun ne tosiasiallisesti eivät sitä ole.

-
- Henkilökunnan tulisi erityisesti huomioida romaninaisten erityispiirteet heidän ollessaan Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaana, sillä heillä on sukupuolen lisäksi etniseen taustaan liittyviä erityistarpeita. Myös romaninaisten mahdollisuuksia suorittaa perusopetuksen päättötodistus tai kouluttautua pitäisi lisätä.
 - Toimintakyvyltään hauraimpien ikääntyneiden ihmisten suhteen toimitaan aktiivisesti tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutumiseksi.
 - Rikosseuraamuslaitoksen alalle tulokoulutuksessa tulevat työntekijät saavat perustiedot yhdenvertaisuuden toteuttamisesta.
 - Rikosseuraamuslaitoksen henkilökuntaa rekrytoitaessa ja opiskelijoita valitessa huomioidaan erityisesti tarve saada mukaan vähemmistöjen edustajia. Esimerkiksi maahanmuuttajien tai romanien työskentely voisi omalta osaltaan rikkoa jäykkää rooliasetelmaa vähemmistöjen ja kantasuomalaisten välillä.

4 YHDENVERTAISUUS- JA TASA-ARVOSUUNNITELMAN SEURANTA JA ARVIOINTI

Viranomaisille on säädetty velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa. Edistämisvelvollisuudet vaikuttavat käytännössä siten, että viranomaiset varmistavat noudattamiensa käytäntöjen ja sääntöjen syrjimättömyyden ja ottavat syrjinnän vaarassa olevien ryhmien tarpeet omassa toiminnassaan huomioon. Yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa voidaan edistää esimerkiksi henkilöstökoulutuksella ja tiedottamisella, mikä vaikuttaa asenteiden kehittymiseen syrjinnän vaarassa olevien ryhmien kannalta myönteisemmiksi. Rikosseuraamusalan henkilöstöltä vaaditaan hyviä vuorovaikutustaitoja, koska alan asiakkaat ovat hyvin erityyppisiä ja heillä on erilaisia elämäkokemuksia. Erityisesti henkilöstön tulisi kiinnittää huomiota sanattomaan vuorovaikutukseen, kuten eleisiin, ilmeisiin ja asentoihin sekä miten ne tulkitaan.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmaan kirjattujen toimenpiteiden vaikutuksia seurataan ja arvioidaan säännöllisin väliajoin. Seurannan kokonaisvastuu on Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksiköllä, ja jokainen rikosseuraamusalue vastaa oman alueensa yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumisesta. Jos seurannassa huomataan erityisiä ongelmia jonkin ryhmän kohdalla, on suunnitelma päivitettävä tältä osin perusteellisemmin. Seurantaa ja arviointia toteutetaan muun muassa seuraavin toimenpitein.

Kaikkiin vankiloihin ja yhdyskuntaseuraamustoimistoihin nimetään yksi tai useampi henkilö, jonka toimenkuvaan on kirjattu vähemmistöön kuuluvien asioista huolehtiminen. Tämän henkilön tai henkilöiden tehtävänä on esimerkiksi romanilehtien ja vieraskielisen kirjal-

lisuuden saatavuudesta huolehtiminen, yhteydenpito vähemmistöjen asioista huolehtiviin yhteistyötahoihin ja koulutustarpeen kartoittaminen. Suositeltavaa on, että vankilassa tämä henkilö tai jos heitä on useampia, niin joku heistä kuuluu valvontahenkilökuntaan, sillä he ovat vankilan arjessa läsnä.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö tekee joka toinen vuosi kyselyn kaikkiin Rikosseuraamuslaitoksen yksiköihin eri henkilöstöryhmille, joissa kartoitetaan eri vähemmistöryhmien tilannetta saatujen vastausten perusteella. Kyselyssä kartoitetaan muun muassa vähemmistöjen määrää vankiloissa ja yhdyskuntaseuraamuksissa, etnisiin vähemmistöihin kuuluvien määrää henkilökunnassa, vähemmistöjen asumista, kohtelua, toimintoihin osallistumista ja yhdyskuntapalvelun suorittamista sekä vähemmistöjen informointia, opetusta, uskontokuntien vierailijoiden aktiivisuutta, tulkkien käyttöä, yhteistyötä vähemmistöjen asiaa ajavien järjestöjen kanssa ja vähemmistöihin liittyvää koulutustarvetta ja koulutuksiin osallistumista.

Vankiloiden ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen tulostavoitteisiin kirjataan yhdenvertaisuuteen liittyvien asioiden turvaaminen ja tehtävät toimenpiteet ainakin niiden laitosten ja yksiköiden osalta, joissa ongelmia on selvitysten mukaan esiintynyt. Esimerkiksi niiden vankiloiden, joissa romaneja asutetaan erillään, tulee laatia suunnitelma sellaiseen asutusmenettelyyn siirtymisestä, joka mahdollistaa osallistumisen vankilan normaaleihin toimintoihin. Laitosten on huolehdittava romani- ja muiden vähemmistöön kuuluvien vankien turvallisuudesta ja estää painostusta muiden vankien taholta. Laitosten pitää myös kiinnittää huomiota ilma-
piiriin, jotta se ei olisi vähemmistöjä syrjivää.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö ja aluekeskukset seuraavat vähemmistöryhmiin kohdistuvaa epäasiallista ja rasistista kohtelua sekä näitä koskevien kantelujen määrää. Lisäksi tarkastustoimin-

nan yhteydessä on kiinnitettävä huomiota yhdenvertaisuuden toteutumiseen. Keskushallinnolla, alueilla, koulutuskeskuksella, laitosten ja yksiköiden johtajilla sekä terveydenhuollon ammattihenkilöillä on tärkeä rooli yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelman toimeenpanijana ja suunnitelman viestijänä. Johtajilla on myös olennainen rooli siinä, että suunnitelma tulee henkilökunnalle tunnetuksi, yhdenvertaisuutta estävät haasteet on tiedostettu ja niihin pyritään vaikuttamaan. Yhdenvertaisuuden toteutumisesta ja edistämisestä pitää keskustella työpaikoilla sekä käsitellä tapauksia, joissa yhdenvertaisuutta on loukattu tai se on ollut vaarassa. Tämä edellyttää sitä, että rikosseuraamusalan asiakkaiden on mahdollista tuoda esille kokemansa syrjintä ilman että heille aiheutuu negatiivisia seurauksia. Eri toimintavaihtoehtoja on hyvä pohtia yhdessä.

5 LUETTELO TAHOISTA, JOILTA PYYDETTIIN LAUSUNTO

- Ihmisoikeusliitto
- Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue.
- Etelä-Suomen rikosseuraamusalue
- Kirkkohallitus
- Kriminaalihuollon tukisäätiö
- Lapsiasiavaltuutettu
- Länsi- Suomen rikosseuraamusalue
- Monika-Naiset liitto ry – ei antanut lausuntoa
- Rikosseuraamuslaitoksen koulutuskeskus
- Rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoyksikkö – ei antanut lausuntoa
- Romaniasian neuvottelukunta
- Romano-Missio
- SETA ry
- Suomen Punainen Risti
- Vanhustyön keskusliitto
- Vapaa-ajattelijain Liitto ry
- Yhdenvertaisuusvaltuutettu

RIKOSSEURAAMUSLAITOS
Puh. 026 56 88500
Fax 026 56 88446
viestinta.rise@om.fi